

Technická univerzita v Liberci
Fakulta textilní – KKV v Prostějově
2.ročník BSP/TŘOV

Semestrální práce
Drátenictví

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI UNIVERZITNÍ KNIHOVNA	
Přir. č.	2130508
Signat.	B14993

UNIVERZITNÍ KNIHOVNA
TECHNICKÉ UNIVERZITY V LIBERCI

3146180939

Vypracovala:
Kateřina Sejkorová

2005/2006

Drátenictví

Úvod

I přes všechny pesimistické prognózy v lidech zůstává touha po tvůrčí práci. Jen se dostává do jiných poloh, než tomu bylo v minulosti. To, co naši předkové dělali z nutnosti, co pro ně bylo otázkou přežití a tvrdí dřiny, je dnes zábavou, formou seberealizace a jen někdy také obživou. Takový je osud téměř všech rukodělných technik, které se od středověku provozovaly v řemeslných dílnách či venkovských chalupách. Systém předávání zkušenosti z generace na generaci už mnoho let nefunguje, a tak někdy v zachování tradice zahraje svou roli náhoda, někdy snaha nadšenců a jindy třeba módní trend. A je vždycky dobře, když se z hlubin historie vynoří nějaká další technika, na kterou se už téměř zapomnělo.

Jednou z takových rukodělných výrob, která se po letech vrací je drátování. Práce s obyčejným drátem, z něhož lze vykouzlit mnoho různých předmětů, rozmanitých tvarů a ornamentů. *Má Zajímavou a pestrou minulost, její vývoj prošel mnoha etapami i osudovými ztráty. Drát sice používali lidé od pravěku, ale specifický způsob jeho zpracování uvedli v život až slovenští dráteníci před zhruba dvěma stoletími. Vytvořili svébytný obor lidové výroby, kterou postupně zdokonalovali až na úroveň uměleckého řemesla a která se dokonce rozvinula do podoby dílenské a tovární produkce. Po první světové válce však nastal úpadek a přežití celého oboru záviselo mnoho desítek let jen na několika jednotlivcích, kteří na Slovensku znalost techniky udržovali, a na muzejních pracovnících, kteří ji dokumentovali.*

Teprve na konci 20. stol. se nejprve na Slovensku, později v Čechách a na Moravě znovu probudil zájem o drátování, a to hned na několika úrovních – řemeslné, umělecké a také amatérské.

Každý, kdo s drátem začne pracovat, záhy zjistí výhody materiálu i samostatné techniky. Drát je velmi dobře tvarovatelný a při drobném zvládnutí techniky vznikají pevné, lehké a trvanlivé výrobky. Navíc lze drát s úspěchem kombinovat s mnoha dalšími materiály, jako je keramika, sklo či nejrůznější přírodniny. Tvůrčí fantazie může prostě pracovat naplno.

Dějiny

Drát provází lidstvo od pravěku především pro své univerzální použití. Malé měděné, bronzové a výjimečně i stříbrné a zlaté drátky se zhotovovaly již v době bronzové. I když často neznáme jejich přesné užití, našla se řada zlomků prostých drátků i ozdobně tordovaných v mohylách s pohřby z doby bronzové, především na území středních a jihozápadních Čech. V době železné se již vyráběly i rozmanité dráty ze železa.

Drát byl zpočátku, jako ostatně vše, co se z kovu vyrábělo, velice drahý, a proto sloužil především ke zhotovování náročných dekoračních předmětů, určených pro nejbohatší členy společnosti, především pro kmenové náčelníky. V pravěku se užíval zejména ke zhotovování šperků (jehlic, spon, náramků, typických náušnic) a rozmanitých ozdob, např. keltských nákrčníků, ale také kultovních předmětů a votivních darů v podobě stylizovaných zvířecích figurek. Drát samozřejmě sloužil i v rámci výroby zbraní a zbroje, vtepal se do podkladového kovu a zdobily se tak např. jílce krátkých mečů a dýk.

Jak se drát v pravěku vyráběl : prodlužování nosem kladiva /roztepání za horka) až do slabého drátu. Nejstarší dráty se tedy kovaly na kovadlině z prutu, technika jejich zhotovování protahováním je již až novověká a objevuje se v produkci některých hamrů po třicetileté válce.

V antickém světě, především ve starověkém Římě, se železný drát uplatnil i u některých výrobců pro běžné užívání a také jako konstrukční součást staveb, například ke zpevnění

dřevěné palisádové hradby. Podstatně většího užití se dočkal při výrobě zbroje (prsni štíty a přilby) a samozřejmě ve šperkařství, které dosáhlo nebývalého rozkvětu.

V pravěku se drát užíval také k opravám nádob technikami, již tvoří předstupeň pozdějšího drátenického umění. Prapůvodně si lidé prasklé keramické nádoby opravovali pomocí konopného provazu, jímž nádobu ovinuli. S objevem výroby kovového drátu si však všimli, že jeho užití pro tento účel je výhodnější, neboť je trvanlivější, není pružný a za vlhka se neuvolňuje.

Nejstarší užití drátů bylo ve šperkařství a při dalších umělecko-řemeslných výroбах v pravěku a na počátku středověku většinou technologicky odlišné od postupů, užívaných později dráteníky. Nejstarší techniky užití drátu spočívaly v tvarování kroužků spirál, elips a dalších tvarů přímo z drátů, často různě spojených. Ve středověku nabyt železný drát velkého významu při výrobě vojenské výzbroje. Nejspíš existovaly specializované kovářské dílny, městských řemeslníků, pletařů, kteří se na výrobu zbroje zaměřovali. Nejstarší vojenský ochranný oděv byl kožený nebo z pevného sukna, pošíty kostěnými nebo železnými destičkami, později také kovovými kroužky našívanými hustě v řadách vedle sebe. Z této techniky se zrodil typ středověké drátěné košile, snad nejtýpichtější součástí rytířské zbroje. Časem se od našívání kroužků upustilo, ale začaly se spojovat navzájem v hustou síť, podobnou tkanině.

Typ drátěné košile vynalezli patrně již Keltové. Užívali ji i římsí legionáři. Ve větší míře se drátěné košile v Evropě rozšířily od 12. stol., kdy se staly běžnou součástí výbavy nejen zámožných rytířů, ale i vojáků pěší družiny. Jejich rozmach se spojuje s křížovými výpravami.

Systém zhotovení drátěných košil spočíval ve vzájemném navazování kovových kroužků, jejichž konce se spojovaly nýtky. Kroužky přitom zůstávaly volné, takže oděv byl estetické a neomezovalo vojáka v pohybu. Košile se zhotovovaly dlouhé, obvykle sahaly až ke kolenům. Kromě návleků na tělo se vyráběly i samostatné díly pro ochranu dalších částí těla (kápe na hlavu, límec na krk). Koncem středověku byly drátěné košile vytlačeny plátovými zbrojemi, pouze v teplých krajích se místy používaly až do 18. stol.

V českých sbírkách patří mezi nejvýznamnější památky tohoto typu tzv. lorika sv. Václava z počátku 10. stol.

Drát se samozřejmě ve středověku užíval podobně jako v pravěku také k výrobě rozličných šperků, ale i liturgických a dekoračních předmětů. V tomto období se poprvé ve větší míře dostal železný drát do městského a venkovského prostředí jako materiál pro běžnou hospodářskou výrobu (zhotovování jednoduchých domácích pomůcek či zemědělského nářadí). Je logické, že záhy se začali lidé na venkově užívat drát i k výrobě předmětů, které nesloužily jen jim, ale které nabízeli na prodej.

Slovenské počátky

Podle legendy bylo drátenictví trestem za to, že vesničané z obce Velké Rovné zradili na počátku 18. stol. slavného slovenského zbojníka Juru Jánošíka. Ten je proklel velice zvláštními slovy : „ Vezměte si drát a kleště a toulejte se světem, protože si nic lepšího nezasloužíte!“ Jeho slova se splnila, obec Velké Rovné se později stala jedním z nejznámějších středisek slovenského drátenictví, dokonce už v roce 1854 měla na své pečeti symbolickou postavu dráteníka. V jedné věci se ale Jánošík zmýlil. I když nebylo drátenictví lehkým způsobem obživy, stalo se pro chudý kraj požehnáním, nikoliv kletbou. Během let se rozšířilo tak, že živilo tisíce slovenských rodin.

Lidí nejrůznějších řemesel a profesí, odchází v 19. stol. za prací do ciziny, bylo velké množství. Ale žádný obor se nedočkal takového rozšíření a tak propracované organizace jako právě slovenské drátenictví, které se v rámci rukodělné výroby stalo mimořádným

hospodářským i kulturním fenoménem, Prostřednictvím potulných dráteníků se dostalo nejen do mnoha zemí Evropy a Asie, ale i za oceán na oba americké kontinenty.

Do světa

Drátenictví by v historii mohlo náležet místo mezi ostatní naprosto běžnými domácími výrobami, jež se kdysi na venkově provozovaly. Kdyby se ovšem nestalo něco, co se dnes může zdát skoro neuvěřitelné. Dráteníci, obyvatelé chudých zapadlých vsí, vzdálených hospodářským střediskům Evropy, dokázali proniknout bez nadsázky do celého světa. Za svého řemesla a organizace obchodu vytvořili fenomén, který dodnes vyvolává obdiv. A nejen to. Během několika desítek let dokázali změnit původně tradiční vesnickou výrobu v manufakturně organizovanou produkci, jež poskytovala dobrý zisk.

20. století

Po první světové válce se prosperující drátenické dílny v Evropě začaly hroutit, ať už z politických a následně ekonomických důvodů anebo vzhledem ke konkurenci rozrůstajícího se průmyslu a nástupu nových materiálů, hlavně plastů. Výjimku tvořili pouze v USA.

Do ciziny dráteníci nemohli, protože válka uzavřela hranice.

Drátenictví se v období první republiky pozvolna měnilo z řemesla na formu žebravé potulky.

Staří dráteníci se s neutěšenou situací nechtěli smířit. Tak vzniklo První slovenské družstvo uměleckého drátenictví a plechařského průmyslu v Žilině.

Ani v dalších letech se situace nezlepšovala, ale myšlenka na výrobní podnik pracující přímo v kraji stále neopouštěla zejména staré mistry.

Nicméně drátenictví jako prosperující řemeslo se už nikdy oživit nepodařilo a lze říci, že zhruba kolem poloviny 20. stol. v podstatě zaniklo.

Muselo uplynout několik desítek let, než byl drát jako zajímavý mat. na Slovensku znovu objeven. Ale zejména pro tvorbu dekorativních předmětů.

Dvě slovenské instituce měly pro uchování a oživení drátenické tradice klíčový význam – Specializované muzeum v Žilině a ÚEUV Bratislava.

Způsob života

Život dráteníků a jejich blízkých byl velmi úzce spjat se zvláštním způsobem provozování drátenické výroby, zejména vandrováním. Zpočátku se do světa vydávali chudí a prostí obyvatelé slovenských horských obcí. Bez zkušeností, znalostí jazyků, bez jakékoliv orientace ve světě, v obchodě, v komunikaci s lidmi i úřady. Proto byli také potulní dráteníci v průběhu 19. stol. Ve většině míst, kam přišli, pokládání spíš za žebráky než řemeslníky. Pár oprav prasklých hrnců či prodej pastí na myši jim skutečně nemohl zajistit společenskou prestiž.

Zprávy z evropského dobového tisku většinou nezní příliš lichotivě, i když jsou i takové, které oceňují jejich poctivost a těžký život. Novináři pro ně nalézali spoustu trefných přirovnání, z nichž některá zněla tvrdě, jiná však až poeticky.

Nosili úzké valašské nohavice, režnou plátěnou košili se širokými rukávy a těžkou soukennou „huňu“ – halenu přehozenou přes záda a upevněnou řemínkem přes krk. Hrubě zpracované, ale v podstatě nepropustné tkaniny vyrobené z kvalitní vlny horských ovcí dokázaly svého majitele chránit před deštěm i mrazem. Na hlavě pak mívali černý plstěný klobouk s úzkou nebo naopak velmi širokou střešou, nazývaný příznačně strecháň, na nohou krpce z obdélníků kůže sešitého na špičce a na patě s řemínky omotanými kolem kotníku,

kožený opasek zdobený mosaznými cvočky. Takový oděv byl typický pro všechny venkovské obyvatele severozápadního Slovenska.

Dráteníci nosili hůl s kovovým hrotem, přes prsa přehozené kolo drátu, nechyběla nepostradatelná dýmka a samozřejmě potřebné nářadí. Zpočátku jen to základní, nošené v kožené tašce přes rameno, zvané kapsa. Zásoby jídla, pokud vůbec nějaké sehnali ukládali do rukávů svrchní haleny, které buď zašili nebo jen zavázali. Tyto rukávy vlastně sloužily jako kapsy, mohly se do nich ukládat další věci, např. drobné mince.

Oděv dráteníka byl záhy obrazem jeho potulného života bez zvláštní hygieny, noci strávených ve stodolách, maštálích a v lesích. Pokud byl vůbec někdy vyprán, ten jen velmi sporadicky. Faktem je, že to ani dost dobře nešlo, protože plátěná halena bývala impregnována bylinkovými odvary a tukem, což byla jediná dostupná ochrana před nepříjemným hmyzem, blechami apod. Dlouhé vlasy, spletené původně do čtyř copů a později volně rozpuštěné, bývaly navíc plné vši. Takto archaicky vypadali dráteníci v době, kdy vandrovali především po zemích Rakouska-Uherska.

Zkušenosti nabyté putováním se začaly zúročovat. Dráteníci se učili cizím jazykům, obchodování a rozšiřovali nabídku svých služeb a výrobků. Začali víc vydělávat. V souvislosti s tím se měnilo i jejich oblečení. Tradiční lidový oděv začaly nahrazovat modernější, průmyslově zpracované kusy získané jako dar na cestách nebo koupené. Vlněnou halenu nahradily kabáty nebo kožešinky, soukenné nohavice běžné kalhoty, také krpce vymizely a dráteníci chodili v pevných kožených botách. S tím, jak rozšiřovali svůj sortiment, přibývalo i nářadí, které později nosili v jakýchsi dřevěných skříních na zádech, zvaných krosna. Později se u těchto dráteníků, kteří se usadili v některé z dílen projevoval vliv příslušné země také oblékáním. Lišil se oděv dráteníků v Rusku (vlněné obleky a kožichy), Rakousku a Švýcarsku (tyrolské a alpské prvky) či Německu (měšťanské obleky a tvrdé klobouky). Z Ameriky se vraceli v křiklavě zbarvených kabátech s kravatami a slaměnými klobouky.

Výdělky dráteníků v době potulného života, kdy se zabývali výhradně opravami a prodávali drobné výrobky, byli mizivé. Převyšovaly však možnosti příjmu doma, kde navíc vládla vysoká zadluženost. Pro srovnání uveďme výdělky dráteníků v Čechách, kde se odhadovaly na 50-60 zlatých ročně za předpokladu, že u svých zákazníků dostali občas najíst a nemuseli platit za nocleh. Nebylo to zase tak málo, neboť houska stále krejcar a půl litru piva tři krejcare. V některých evropských zemích byly výdělky celkově vyšší, zejména když dráteníkovi pomáhal učeň, a mohli dosáhnout několika set tisíc zlatých ročně.

Na přelomu 19. a 20. století už zdaleka nešlo jen o potulné řemeslo. V dílnách fungujících po celém světě už pracovali sebevědomější dělníci, jejichž životní podmínky byly o hodně lepší.

Rodina utratila většinu těchto peněz za životní potřeby.

Peníze vydělané ve světě bezesporu zvyšovaly blahobyt místních obyvatel. Projevovalo se to v oblečení, stavbě obydlí...

Dráteníci vracející se ze světa, byť třeba jen na krátko před dalším odjezdem, začali mít mnohem větší nároky na hygienu. To se projevovalo jak v osobním životě, tak i v kuchyni při vaření, při skladování potravin apod.

K životu chudých podhorských obcí také patřil alkohol. Někteří propili celou svou úrodu svých políček. A tak skončilo mnoho smělých plánů utopených v alkoholu. Dráteníci před odchodem do světa přísahali s rukou na kříži, že nebudou pít. Je neutratí své výdělky, na které rodina tak čekala. Ne každému se podařilo tento slib dodržet.

Život drátenických žen a dětí byl zvláštní kapitolou. Způsob jejich života, někdy spíš přežívání, byl v mnohém zcela odlišný od jiných krajů, daný samozřejmě tím, že po většinu času zůstávaly samy. Některé ženy viděly své muže občas, jiné žily samy po mnoho let. Aby uživily sebe a své děti tvrdě pracovaly v lese, na kamenitých políčkách nebo služky.

Naprostá většina obyvatel drátenických obcí byla ngramotná, ale psaní a čtení dopisů pro ně bylo životní nutností.

Byli i takoví dráteníci, kteří se v cizině znovu oženili, když doma nechali rodinu.

Nevěry se samozřejmě dopouštěly i opuštěné ženy, když je veřejnost odsuzovala mnohem přísněji než muže. Většina žen však zůstala svým mužům věrná. Nastávaly však problémy odcizení. Někteří dráteníci se už nevrátili nikdy, buď v cizině zemřeli, nebo je domů nic netáhlo, anebo prostě zmizeli a nikdo už o nich neslyšel.

Přes všechny problémy byli dráteníci žádanými ženichy.

Děti dráteníků neměly příliš dobré vyhlídky do budoucna. Chlapci mohli odejít do nížin pracovat v zemědělství, anebo se stávali drátenickými učni. Dívky mohly doufat v hodného a zámožného manžela, většinou je čekal nelehký osud drátenických žen.

Výrobky

Po domech se vyráběly různé hřebíky, skoby, spony či jehly, ale hlavně drátěná síta a sítě.

Zpočátku se dráteníci omezovali na opravy, a to hlavně zemědělského náradí a zařízení, ať už to byly hrábě, cepy, truhly či sudy ze dřeva anebo proutěné koše a loubkové obálky na krmení, jejichž ucha i vlastní výplet se drátem vyspravovaly poměrně dobře. Drátem se dalo vyspravit všechno v domě a hospodářství včetně plotů a sítí na oknech. Postupně se přidaly i opravy prasklých keramických nádob a později i skla a porcelánů mosazným drátem. Zvláště pečlivě se opravovaly porcelánové dýmky a také poškozené obroučky dioptrických brýlí.

Od poloviny 19. stol. Rozšířili dráteníci svou nabídku také o opravy poškozeného plechového a smaltového nádobí.

Populární byla jednoduchá čistítka dýmek, naprosto nejžádanější však byly pastičky na myši a další hlodavce, které se pro nedostatek lepších a účinnějších prostředků staly na více než sto let nejpopulárnějším drátenickým artiklem.

K dalším jednoduchým výrobkům, které dráteníci nabízeli při podomním prodeji a nebo na trzích, patřily podstavce pod první primitivní litinové žehličky, náhubky pro hovězí dobytek, sítě do oken; z plechu pak různé lopatky, cedníky, struhadla, plechy na pečení, hrnce a konvičky.

Zatímco potulní dráteníci hlavně opravy, dílny se soustředily především na nové výrobky – z drátu i z plechu. Samozřejmě i v dílnách se nadále prováděly opravy.

Ve Francii a Belgii se dílny navíc specializovaly na výrobu drátěných stojanů na lampy. V Belgii a Holandsku se vyráběly velké květinové koše, v Německu držáky na pивní lahve, kartáče na čištění těchto lahví a další předměty spojené s používáním v hostincích. Sortiment ruských dílen dodávaly výrobky pro místní těžářský průmysl, pro železniční dopravu, pro vojsko a námořnictvo. Produkovaly výrobky z drátu i plechu ve včelařství a námořnictvo a drůbežářství i při konzervování ovoce, ale také čajníky a hlavně samovary. Hitem polských a ruských dílen byly navíc ptačí klece a dětské hračky. V USA se zaměřovali také na potřeby pro domácnost – stojany na vaření vajec, různé typy lamp a drátěných květináčů, zahradní nábytek, mříže, drátěné dekorace s pohřebními symboly, ale např. i zabezpečovací zařízení pro banky či výtahové klece. Z konce 19. sto. pocházejí nádrže na dešťovou vodu, síťové ozdoby, ozdobné okapové roury nebo součástí obložených krbů. Kromě toho dráteníci vyráběli pomůcky pro zdravotnictví (dlahy na zlomeniny), aranzérské potřeby (různé podstavce či stojany na pohlednice), zařízení pro obchody, sklady, hostince apod.

Velkým objevem produkce představovaly drátěné obroučky brýlí, vyráběné některými dílnami ve druhé polovině 19. a na počátku 20. stol.

Zvláštní kapitolou jsou drátenické výrobky, které lze shrnout pod pojmem umělecké řemeslo. Patří sem předměty užitkové, u nichž míra ornamentální výzdoby přesahuje běžný standard, oplétaná vejce s jemnými motivy, ale především samostatné umělecké artefakty

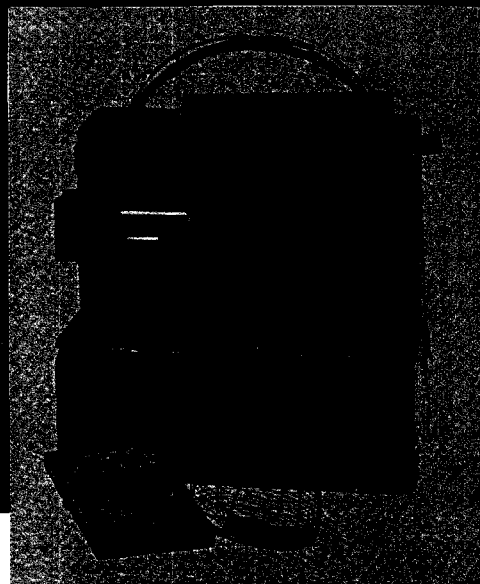
určené výhradně k dekoraci nebo reprezentující zručnost a talent svého tvůrce. Kromě obyčejných druhů se k jejich výrobě využívaly také dráty mosazné, pozlacené a postříbřené. K nejobdivovanějším výrobkům tak v minulosti patřily kromě různých váz, amfor, košíků či kazet a dóz také ptačí klece ve tvarech zámků, kostelů či lodí, miniaturní modely lokomotiv, letadel a vzducholodí anebo lidské či zvířecí figury od malých až po téměř životní velikost, skutečné i pohádkové.

■ obrázek 18 Vandrovní dráteník z počátku 20. stol. (Považské múzeum v Žilině)

■ obrázek 12 Dráteníci na fotografii z konce 19. stol. (Považské múzeum v Žilině)

☞ **obrázek 13** Dráténická krosna
(sbírky Považského múzea v Žilíně)

☞ **obrázek 15** Dráténické nástroje - různé druhy kleští, nůžky, kružítko, šídlo a pomůcka na ohýbání plechu
(sbírky Považského múzea v Žilíně)

☞ **obrázek 16** Dráténické nástroje - šablony na ohýbání a stáčení drátu, kladivo, dřevěná palička, kovadlinka
: trnem na upevnění, letovačka (sbírky Považského múzea v Žilíně)

